

КОТЕНКО М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант

(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

УДК 340.114:167.4

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.3>

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАРОДЖЕННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ В ПРАВОВИХ ВЧЕННЯХ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Автором в роботі розкрито актуальність історико-правового дослідження розвитку уявлень про інтелектуальну власність. Відзначено, що в науковому плані важливе значення має виокремлення та характеристика тих закономірностей, які детермінують сприйняття інтелектуальної власності не лише як соціокультурного феномену, але і наукового, правового, політичного тощо. Ця робота націлена на аналіз закономірностей зародження і розвитку уявлень, які були в подальшому закладені в основу виокремлення інтелектуальної власності як пізнавального ціннісно вимірного феномену. Наголошено на важливості посилення і наукового вектору дослідження інтелектуальної власності, основу якого становитиме саме світоглядний (філософський) рівень її сприйняття та розуміння, який закладається саме у правових вченнях мислителів Стародавньої Греції. Його аналіз та узагальнення посилять методологічну основу сучасного пізнання інтелектуальної власності в цілому.

Здійснено аналіз стану наукового опрацювання теми у вітчизняній юридичній науці. Відзначено, що окремі аспекти зародження уявлень про інтелектуальну власність в правових вченнях античності досліджувались епізодично в роботах деяких теоретиків права та в працях окремих представників галузевих юридичних наук. Проте, на сьогодні, досі цілісних наукових праць, які б стосувались зародження правових уявлень про інтелектуальну власність, представлено в юридичній науці не було.

Аналіз світоглядних уявлень про інтелектуальну власність, які зароджуються в поглядах мислителів Античної Греції, дозволив прийти до висновку про те, що їх перші світоглядні уявлення в подальшому визначили світоглядний базис для виокремлення інтелектуальної власності та її сприйняття як важливої і невід'ємної складової життєдіяльності суспільства. Зокрема мова іде про: 1) розмежування матеріального і нематеріального світу; 2) визнання розуму як важливого і безальтернативного чинника розвитку суспільства та індивіда; 3) розмежування фізичної та інтелектуальної праці, яка ставиться в один ряд в системі активної людської діяльності.

Ключові слова: право, власність, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності.

Kotenko M. V. Historical and legal aspects of the emergence of ideas about intellectual property in the legal teachings of Ancient Greece

In the work, the author revealed the relevance of the historical and legal study of the development of ideas about intellectual property. It is noted that in scientific terms, it is important to distinguish and characterize those laws that determine

the perception of intellectual property not only as a socio-cultural phenomenon, but also scientific, legal, political, etc. This work is aimed at the analysis of the patterns of emergence and development of ideas, which were later laid in the basis of distinguishing intellectual property as a cognitive value-measurable phenomenon. The importance of strengthening the scientific vector of intellectual property research is emphasized, the basis of which will be precisely the worldview (philosophical) level of its perception and understanding, which is laid precisely in the legal teachings of the thinkers of Ancient Greece. Its analysis and generalization will strengthen the methodological basis of modern knowledge of intellectual property as a whole.

An analysis of the state of scientific development of the topic in domestic legal science was carried out. It was noted that certain aspects of the emergence of ideas about intellectual property in the legal doctrines of antiquity were studied episodically in the works of some legal theorists and in the works of individual representatives of branch legal sciences. However, to date, there have been no complete scientific works related to the emergence of legal ideas about intellectual property presented in legal science.

The analysis of worldviews about intellectual property, which originate in the views of the thinkers of Ancient Greece, allowed us to come to the conclusion that their first worldviews subsequently determined the worldview basis for distinguishing intellectual property and its perception as an important and integral component of the life of society. In particular, we are talking about: 1) distinguishing the material and immaterial world; 2) recognition of reason as an important and irreplaceable factor in the development of society and the individual; 3) distinction between physical and intellectual work, which is placed in the same row in the system of active human activity.

Key words: *law, property, intellectual property, intellectual property law.*

Вступ. Результати інтелектуальної діяльності як прототип інтелектуальної власності в сучасному її розумінні, з'являються фактично одночасно із появою перших розумних істот – пралюдей. Ще понад 10 тисячоліть назад наші пращури, використовуючи свій наявний інтелектуальний потенціал, залишали на стінах своїх печер різноманітні символічні малюнки та написи, винаходили унікальну зброю для ефективного полювання на великого та малого звіра, виготовляли спеціальний одяг, що захищав їх у люті морози тощо. Із поширенням перших релігійних вірувань прадавні люди лише посилили використання свого інтелекту, оскільки розумова діяльність вже спрямовувалась не лише на задоволення потреб фізіологічного характеру, але і на духовно-культурні потреби усього соціального середовища. За результатами своєї інтелектуальної роботи люди почали виробляти різноманітні амулети, предмети, які в подальшому ставали об'єктом їхнього поклоніння, складали специфічні заклинання та пісні, що супроводжували їхні релігійні обряди, та продовжували спрямовувати свою інтелектуальну діяльність по іншим різноманітним напрямкам життєдіяльності.

В науковому плані важливе значення має виокремлення та характеристика тих закономірностей, які детермінують сприйняття інтелектуальної власності не лише як соціокультурного феномену, але і наукового, правового, політичного тощо, тим самим визнаючи її значимість та корисність. Вкажимо, насамперед і визначається актуальність тематики цієї наукової роботи, що націлена на аналіз закономірностей зародження і розвитку уявлень, які були в подальшому закладені в основу виокремлення інтелектуальної власності як пізнавального ціннісно вимірного феномену. Також актуальність тематики цієї наукової праці визначається важливістю посилення і наукового вектору дослідження інтелектуальної власності, основу якого становитиме саме світоглядний (філософський) рівень її сприйняття та розуміння, який закладається саме у правових вченнях мислителів Стародавньої Греції. Його аналіз та узагальнення посилять методологічну основу сучасного пізнання інтелектуальної власності в цілому.

Стан опрацювання теми наукової роботи. У вітчизняній юридичній науці окремі аспекти зародження уявлень про інтелектуальну власність в правових вченнях античності досліджувались у роботах деяких теоретиків права (В. Вірченко, Г. Демиденко, А. Козловського та ін.), так і в роботах представників галузевих юридичних наук (А. О. Кодинця, О. О. Кулініч, О. П. Орлюк та ін.). Проте, на сьогодні, досі цілісних наукових праць, які б стосувались зародження правових уявлень про інтелектуальну власність, представлено в юридичній науці не було.

Постановка завдання. Аналіз світоглядних уявлень про інтелектуальну власність, які зароджуються в поглядах мислителів Античної Греції, їх узагальнення та встановлення передумов для подальшого вивчення інтелектуальної власності.

Результати дослідження. Інтелектуальна власність є особливим соціокультурним феноменом, соціальне значення та цінність якого насамперед залежить від її визнання та сприйняття в суспільстві. Тому справедливо відзначити, що саме з Античним Світом пов'язується створення найбільш відомих об'єктів мистецтва, медичних та технічних досягнень. В свою чергу це стало певним детермінантом для зародження перших світоглядних уявлень про природу, значення, роль інтелектуальної діяльності, а з нею і інтелектуальної власності, її важливості для розбудови античних держав, необхідності її належного правового забезпечення. Відомо, що Стародавня Греція славилась талановитими митцями та славетними науковцями, що користувались неабиякою повагою у суспільстві, а їхні твори – великим попитом серед тогочасної політичної та культурної еліти грецьких полісів. Саме у цей час можемо засвідчити перші спроби регламентації прав автора певного твору. Як приклад, можемо навести надання у VI ст. до н.е. у грецькій колонії Сибаріс кухарю виключного права на використання свого авторського рецепту та отримання економічної вигоди від розпорядження цим результатом своєї інтелектуальної діяльності. Крім того, у даному рішенні було передбачено, що після спливу 1 року рецепт страви виходив з абсолютної власності кухара і ставав надбанням усього суспільства відповідного полісу [1, с. 10]. Фактично, такий приклад засвідчує те, що суспільство грецької держави на той час досягло такого розвитку, коли сама інтелектуальна діяльність та її результати визначались не менш важливими за об'єкти матеріального світу. А самі результати інтелектуальної діяльності набували вже не лише суспільного та державного визнання, але і правового забезпечення, з метою недопущення порушення авторства, інтересів самого суб'єкта – творця тощо. Крім того, визнавалось за результатами інтелектуальної діяльності і їх суспільно корисний характер, які по суті прирівнювались до надбань суспільства, оскільки після спливу відповідного проміжку часу рецепт набував статусу – загальносуспільного надбання.

З часом в Стародавній Греції окремі об'єкти інтелектуальної власності (в сучасному її розумінні, оскільки в період античності інтелектуальна власність як юридичне поняття ще не було виокремлене. – Прим. авт.) вже отримують правове визначення не лише крізь призму їх приналежності автору, але і шляхом закріплення механізмів захисту прав на них. Талановиті митці та винахідники не просто мали шану в суспільстві, але і користувались різноманітними привілеями та вигодами від використання своїх творінь. Водночас вже на той час існувала практика звернення окремих осіб недобросовісних та несправедливих засобів, що супроводжувались плагіатом, крадіжками чужих ідей або копіювання та розповсюдження творів без отримання згоди на це їх справжнього автора. Зокрема такі приклади наводить у своїй монографії В.В. Вірченко стверджуючи про наявність вже в часи античності суперечок з приводу інтелектуальної власності. Зокрема вчений вказує на факти звинувачень на адресу Софокла щодо запозичень з праць Евріпіда, а також з праць інших авторів. Крім того варто відзначити і той факт, що в Стародавній Греції ще задовго до нашої ери було утворено публічні бібліотечні установи, при чому їх призначенням було не лише збереження літературних творів, але і запобігання порушенням прав автора, забезпечення оригінальності творів, перешкоджання їх протиправному копіюванню та розповсюдженню. Саме публічні бібліотеки, які здійснювали зберігання та облік літературних творів, покликані були мінімізувати ризики суперечностей з приводу використання та розповсюдження

результатів літературної діяльності людини. Крім того на бібліотеки покладалась функція визначення відповідності театральної постановки драматичному твору, на якому вона ґрунтується. В таких бібліотеках зберігали свої твори Платон, Еврипід, Софокл та ін. [1, с. 10].

Варто звернути увагу і на те, що правова система також зазнала відповідних нововведень, зокрема у Стародавній Греції ще до нашої ери на законодавчому рівні закріплювалось право на захист твору мистецтва, встановлювалась заборона третім особам на внесення змін до твору, його перекручення, використання (зокрема в театральних постановках) без згоди автора та без посилання на його авторство. В юридичній літературі згадується ще й такий приклад, який засвідчує наявність відповідних санкцій за незаконне запозичення творів інших авторів. Зокрема в Олександрії проводився конкурс серед авторів творів. Граматик Аристофан, який виступав суддею в цьому конкурсі виявив учасників змагання, які подали для участі у конкурсі точні копії з творів інших авторів. Їх не лише було виключено зі складу учасників конкурсу, але і було вигнано з Олександрії, що за наслідками прирівнювалось до смертельної загрози та високої вірогідності загибелі таких осіб [2, с. 12].

Якщо перші світоглядні уявлення мали зовнішнє спрямування і стосувались об'єктів навколишнього світу (сил природи, тварин, рослинного світу тощо), то поява софістської думки здійснила цілковитий переворот у стародавній філософії: акцент уваги перейшов із зовнішньої оболонки до внутрішнього світу самої людини. Представників софістської філософії стародавньої Греції цікавила насамперед людина як єдина істота, яка наділена розумом, яка здатна самостійно аналізувати та мислити і усвідомлювати процес свого мислення. Розум стає центральним феноменом дослідження софістів. Але софісти були впевнені, що скільки людей – стільки і «розумів» (думок). Природа розумової діяльності та її результатів має суб'єктивний характер, вони вважали, що все що людина сприймає, відтворює є результатом її особистого раціонального сприйняття, її власної інтелектуальної роботи. Софісти одні із перших прийшли до висновку, що розум не є чимось примарним, неясним або «даром Божим». Розум та розумова діяльність – це так само, як і фізична робота, людська діяльність, що спрямовується і контролюється самою людиною. Отже, сама ідея цільового «втручання» в побудову картини універсуму заслуговує на увагу, бо «має бути такий початок, сутність якого – розумова діяльність» [3] як причина того, що відбувається. А що стосується здібності, то першість, на думку Аристотеля, належить діяльності, яка передує здібності [3]. Фактично можемо звернути увагу на те, що вже на філософському рівні сприйняття оточуючої дійсності у поглядах представників софізму Стародавньої Греції зароджуються перші уявлення про розум, як виключно людську властивість, який спроможний генерувати нематеріальний продукт, який має власну цінність як для самої людини – автора цього продукту розумової діяльності, так і для суспільства, як такого, що розвивається раціонально та акумулює результати розумової діяльності.

В межах світоглядних уявлень періоду античності, котрі мають важливе значення для зародження уявлень про інтелектуальну власність, важливо акцентувати увагу на поглядах Платона та його моделі ідейного (або ідеального) світу. Зокрема в діалозі «Гіппій Більший», філософ переконаний, що саме в розумі зберігається істина. Вирішенням проблеми істинного мислення за Платоном було, очевидно, й спостереження за тим, як окремі об'єкти матеріального світу з'являються і припиняють своє існування, а за новими зберігається та ж сама назва. Наприклад, одяг внаслідок носіння людиною зношується і фактично припиняє існувати (його викидають, спалюють тощо), але виробляючи новий ідентичний елемент одягу (сукню, брюки тощо), ми присвоюємо йому аналогічну назву, яку мав вже знищений одяг [4, с. 353–358]. Виходячи із цього, Платон намагається нас наштовхнути на важливий висновок, пов'язаний із феноменом інтелектуальної власності в сучасному її доктринальному розумінні. Виходячи із наведеної ситуації, вже у період розвитку Античності людина певним чином відділяла назву чогось, від того, що вона позначає (чого стосується). Назва та те, що назвою позначається, є окремими автономними феноменами, проте взаємопов'язаними між собою. У цьому контексті Платон приходять до наступного не менш важливого висновку: найменування зможе «народитись» та бути сприйнятим людьми лише після

її зовнішнього вираження у адекватній формі (тобто «сукня» як слово буде більш ціннішим, якщо воно не існуватимемо у вигляді реальної сукні, проте це зовсім не означає, що назва не може існувати без свого матеріального «прототипу»). Крім того, філософ задає архіважливе питання: якщо назви предметів є відокремленими від матеріального світу, тоді де вони перебувають та функціонують. Відповідь наступна: імена зосереджують в інтелекті, адже до предметів, як було зазначено вище, вони не «прив'язані» нерозривно [4, с. 353–358]. Варто відзначити, що ідеалістичне сприйняття Платоном світу істотно трансформувало як саме світосприйняття в цілому, так і створило певну основу для вивчення не лише явищ і процесів матеріального світу, але і для виокремлення та подальшого аналізу явищ і процесів нематеріального світу, які сприймаються як такі, що мають ідейне наповнення, існують в думках, уявленнях, сприйняттях людини. Вважаємо, що ці напрацювання мислителя стали певною передумовою для подальшого виокремлення результатів інтелектуальної діяльності як особливого інтелектуального, нематеріалізованого продукту, який згодом набуватиме не лише світоглядного (філософського) визнання, але і правового забезпечення.

Важливе значення для становлення світоглядного підґрунтя сприйняття та вивчення інтелектуальної власності мають погляди давньогрецького мислителя Аристотеля. Філософ на відміну від Платона акцентував увагу на такому феномені як знання (мудрість), що є природною потребою людини у їх генеруванні та подальшому використанні у своєму житті. Хоча філософ і критикував ідеалістичний підхід до світосприйняття Платона, Аристотель звернув увагу на питання науки, пізнання природи та закономірностей людського життя, які мають бути усвідомлені та за допомогою права збережені і закріплені. Варто відзначити і важливий внесок Аристотеля у становлення світоглядних уявлень про право власності. В межах загального сприйняття і пізнання природи людини, філософ відзначав, що саме власність формує самостійність людини в соціумі, індивідуалізує її як політичну істоту, становить об'єкт захисту зі сторони держави. Не заглиблюючись в деталі та усі особливості аристотелівського бачення природного права, зазначимо про те, що власність є вихідним і основоположним феноменом, що становить для людини цінність, оскільки за словами філософа «люди піклуються всього більше про те, що належить особисто їм; менш піклуються вони про те, що є загальним» [5, с. 82]. «Природним для всіх людей є прагнення наживати статки з усяких рослин і тварин» [6, с. 17], а отже реалізовувати своє внутрішнє, природне бажання бути власником свого, мати зиск з того, що створено людиною, в тому числі і відповідними результатами інтелектуальної діяльності. Крім того, найважливішим природним правом людини Аристотель вважав право на розумову діяльність, яка є вільною, здійснюється кожною людиною індивідуально і має відповідний нематеріальний результат.

Суттєвий внесок у зародження перших уявлень про феномен інтелектуальної власності зробили стоїки, які насамперед акцентували увагу на уявленнях про людський розум. Стоїки запевняли, що розум є основою основ усього життя, джерелом природи та існування людини. Для тварин «жити в ладу з природою — значить жити за природною спонукою. А для розумних істот жити в злагоді з природою означає жити за розумом» [7]. Належними вчинками стоїки вважають ті, на які спонукає нас розум: наприклад, шанувати батьків, братів, вітчизну, любити друзів. Неналежні вчинки — це такі, що суперечать розуму: не шанувати батьків, не піклуватися про братів, не спілкуватися з друзями, зневажати вітчизну тощо [7]. Саме життя відповідно до розуму є безальтернативним варіантом людського життя, оскільки кожна людина наділена розумовими здібностями від природи. Тому розумова діяльність вже визнається як така, що існує і функціонує поруч із фізичною діяльністю, причому саме розумова діяльність має пріоритетний характер, впливаючи як на людське життя, так і на розвиток всього соціуму.

Особливої уваги в дослідженні системи світоглядних уявлень про інтелектуальну власність заслуговує вчення Піфагора. Зокрема у своєму трактаті «Душа» філософ приходить до висновку, що душевне начало людини є постійною боротьбою почуттів та розуму людини. Для нас цікавим є визначення природи саме розуму як складової частини душі. На думку Піфагора, інтелект людини все ж таки має божественне походження, що

підтверджується достатньо цікавими аргументами, які філософ черпає з математичних напрацювань. Зокрема, Піфагор звертає свою увагу на те, що в математичній науці існують ідеальні об'єкти (ідеальне коло, квадрат тощо), які в реальному матеріальному світі не існують. Проте навіть незважаючи на відсутність цих ідеальних предметів у дійсності, людина здатна у своїй свідомості за допомогою процесу логіко-розумової діяльності їх відтворити в уяві та успішно вписати у навколишнє середовище, тобто накласти такі ідеальні предмети на природну (матеріальну) «матрицю». Крім того, в процесі такого відтворення ідеальних образів людиною в межах матеріалізованого світу відбувається активна інтелектуальна діяльність людини, що полягає у видозміні, комбінуванні цих «ідеалів» тощо. Отже, на думку Піфагора розум та інтелектуальна діяльність є особливим феноменом, а результати інтелектуальної роботи набувають особливої цінності та значення, існують поза межами матеріальної площини, проте, як правило, такі результати активно використовуються людиною у відтворенні матеріальних об'єктів. Саме завдяки таким математичним «паралелям» мислитель доводить існування Творця усього суцього та виділяє саме людину серед великої кількості живих істот, оскільки саме людина обдаровано розумом і здатністю не тільки раціонально розмірковувати, але й творити, використовуючи свій інтелектуальний потенціал.

Вивчаючи світоглядні уявлення про інтелектуальну діяльність, не можна залишити поза увагою вчення Сократа. Поважаючи надзвичайно великий багаж знань, залишений Сократом для нас у багатьох творах своїх учнів, важливо, насамперед, зосередитись на творі Платона «Федон», присвяченому у свою чергу Сократу [4]. У цьому творі автор посилається на слова Сократа щодо структури та призначення розуму. Зокрема вказує на те, що людині не потрібно досліджувати ні в собі, ні в навколишньому нічого іншого, крім самого кращого і найдосконалішого. Для Сократа найбільш досконалим в людині є її інтелект. Крім того, Сократ розвиває і вдосконалює концепцію діючого (практичного) розуму, ціль якого є створення блага, організація природного реального життя; таким чином розум стає причиною всього у світі, оскільки є началом усього суцього. Вдосконалюючи концепцію практичного розуму, започатковану ще Анаксагором, Сократ підкреслює, що у Анаксагора розум «залишається без будь-якого застосування і що порядок речей взагалі не зводиться до жодних причин, але приписується – абсолютно безглуздо – повітрю, ефіру, воді і багато чому іншому» [4]. Тобто у Сократа розум є «будівником», що має силу упорядкувати навколишній світ, а отже розум фактично сприймається як засіб досягнення визначеної цілі, по суті він виконує цілеспрямовану позитивну роль. Проте вчення Сократа про розум не обмежується дослідженням виключно його діяльнісного аспекту, оскільки ми зустрічаємо в його працях концепцію теоретичного (спостерігаючого) розуму, який часто є передумовою практичного інтелекту. Виходячи із цього, інтелектуальна діяльність за Сократом завжди являє собою поєднання двох модусів людського буття – теоретичного та практичного розуму. Їх єдність полягає перш за все в тому, що «споглядаючий» розум визначає цілі практичного.

Висновки. Враховуючи проведений аналіз особливостей зародження феномену інтелектуальної власності, її світоглядного осмислення, що було представлено працях мислителів Стародавньої Греції, приходимо до висновку, що саме в період античності зароджуються перші світоглядні уявлення, які в подальшому визначили світоглядний базис для виокремлення інтелектуальної власності та її сприйняття як важливої і невід'ємної складової життєдіяльності суспільства. Зокрема мова іде про:

1) розмежування матеріального і нематеріального світу, об'єкти якого відзначаються ціннісним виміром, забезпечуючи як життєдіяльність суспільства, так і інтереси суб'єктів (тобто загальносоціальний та індивідуальний інтерес);

2) визнання розуму як важливого і безальтернативного чинника розвитку суспільства та індивіда, що спроможний генерувати ідеї, тим самим створюючи інтелектуальний продукт, спроможний розвивати як соціум, так і окремих індивідів відповідно до законів логіки, засновуючись на раціональних засадах. Саме розум є таким, що має силу упорядкувати навколишній світ, а отже він фактично сприймається як засіб досягнення визначеної цілі;

3) розмежування фізичної та інтелектуальної праці, яка ставиться в один ряд в системі активної людської діяльності, при чому спільним у них є виключно людська спроможність до здійснення, націленість на результат, взаємозв'язок, що визначається їх спроможністю посилити одна одну.

Список використаних джерел:

1. Вірченко В.В. Інтелектуальна власність: теоретичні витoki та економічні імперативи розвитку : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 488 с.
2. Петренко І. Питання виявлення плагіату літературного твору. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 4. С. 11–17.
3. Арістотель *Метафізика*. Перекл. з лат. О. Юдін. Харків: Фоліо, 2023. 300 с. URL : <https://www.yakaboo.ua/ua/metafizika-2217188.html>
4. Платон *Діалоги* / Пер. з давньогр. Київ : Основи, 1999. 395 с.
5. Яцюк М. В. Історія світової політичної думки : конспект лекцій для очної і заочної форм навчання освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії, галузь знань 03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія) / М. В. Яцюк ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 321 с. URL : <http://eprints.kname.edu.ua/49955/1/2018%20195%D0%9B%206.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%86%D0%A1%D0%9F%D0%94.pdf>
6. Арістотель. *Політика* / пер. з давньогр. О.Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с.
7. Діоген Лаертський. Про життя, навчаннях і висловах знаменитих філософів. *Хрестоматія з філософії. Антична філософія*. URL : https://stud.com.ua/42198/filosofiya/antichna_filosofiya.

